

Szabó Csilla

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Idegen Nyelvi Központ

Tolmácsok konszekutív jegyzetelési preferenciái egy kismintás felmérés tükrében

<https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.10>

A konszekutív (követő) tolmácsolás fontos szerepet játszik a nyelvi közvetítői piacon és a tolmácsképző intézmények tantárgyi kínálatában, valamint felvételi- és/vagy záróvizsga követelményeiben. Jelen felmérés egy kismintás empirikus kutatás keretében, kérdőíves módszert alkalmazva vizsgálta, hogy az 52 válaszadó (végzettséggel és több-kevesebb tapasztalattal rendelkező tolmács) milyen jegyzetelési technikákat preferál, elsősorban a jegyzetek formáját (egész szavak, rövidítések, szimbólumok, rajzok) valamint a jegyzetek nyelvét (forrásnyelv vs. célnyelv, A vs. B nyelv, vagy vegyes) illetően. A minikutatás csupán a válaszadók szubjektív benyomásaira támaszkodott, általuk készített konszekutív jegyzeteket nem vizsgált. Az adatok többsége megerősítette a korábbi empirikus kutatási eredményeket, ugyanakkor újfent rávilágított a jegyzetelési technika egyéni, preferenciális, sok esetben esetleges voltára.

Kulcsszavak: tolmácsolás, konszekutív, jegyzetelés, jegyzetnyelv, kapacitásmenedzsment

Bevezetés

A konszekutív tolmácsolás a képzőintézmények kínálatában a mai napig központi szerepet játszik: a tárgy része a tantervnek; alkalmazzák a felvételi, alkalmassági vizsgákon, versenyvizsgákon, illetve a képesítővizsgákon (Gillies, 2017). A nyelvi közvetítői piacon e tolmácsolási mód alkalmazása egyes földrajzi területeken jellemzőbb, pl. Észak- és Dél-Európában, vagy Ázsia egyes részein (Andres, 2015), de Magyarországon is gyakran előfordul, elsősorban rövidszakasos formában. A konszekutív tolmácsolás egyik leggyakrabban kutatott területe a jegyzetelési technika, hiszen ha megértjük, hogyan jegyzetelnek a tapasztalt tolmácsok, muníciót kaphatunk arra nézve, hogy mit és hogyan érdemes tanítani.

A jegyzetelési technika taníthatósága kapcsán számos, leginkább tapasztalati alapon szerzett vélemény látott napvilágot, a területen végzett empirikus kutatások száma még mindig csekély. A tolmácsoláskutatás minden nehézségét felvonultató fókuszterület legnagyobb problémája talán az, hogy a tolmácsok nem szívesen adják közre jegyzeteiket, még kevésbé szeretik, ha a kutatók a tolmácsolásukat rögzítik, s veszik górcső alá. Nehéz tehát olyan kutatást tervezni, ahol autentikus kontextusban tudjuk vizsgálni a tolmácsokat (*megfigyelés*), de legalább olyan nehéz egy minden szempontból ideális *kísérlet* megtervezése, ahol megfelelő számú tapasztalt tolmács dolgozhat ugyanazzal a szöveggel, többféle nyelvi irányban, éles helyzetben, közönség előtt. A tolmácsoláskutatás alapvető nehézségeiről sok helyütt olvashatunk; az alanyok számának limitáltsága, a magas számú változó, a tevékenység bizalmas jellege miatt csak kismintás kutatások léteznek; ez alól e minikutatás sem kivétel.

Szakirodalmi áttekintés

A konszekutív jegyzetelési technika szakirodalma több csoportra osztható. A terület elméleti hátteréhez a tágabb keretben Gile erőfeszítés modellje adja (1995/2009), amelyben a szerző felhívja a figyelmet a konszekutív tolmácsolás során zajló párhuzamos folyamatokra. A szimultán tolmácsoláshoz hasonlóan a konszekutív tolmácsolás során is több folyamat játszódik le (megértés, elemzés, hosszú távú memória aktiválása stb.), s a jegyzetelés – noha a memória

tehermentesítését lenne hivatott elvégezni – jelentős plusz kognitív terhet (*cognitive load*) ró a tolmácsra, így kapacitást von el a többi elvégzendő feladattól (Gile, 1995/2009).

Aki érdeklődik a téma elméleti keretei iránt, Gile munkája mellett érdemes elolvasni az olyan átfogó, a területet több szempontból áttekintő munkákat, mint például a *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* hasábjain Ahrens (2015:283-286) írása, a legújabb Routledge-kötetben (*The Routledge Handbook of Conference Interpreting*) Ahrens és Orlando (2021) fejezete; Dingfelder Stone összefoglalója (2014), Chen (2016) nagyon részletes, kínai szakirodalmi merítést is bevonó áttekintése, valamint jelen szerző munkája magyar, illetve angol nyelven (Szabó; 2020, 2021).

A releváns szakirodalomnak jelentős csoportját alkotják a *preskriptív*, azaz gyakorlati megfigyelésekre, személyes tapasztalatokra támaszkodó művek (Herbert, 1952; Rozan, 1956; Becker, 1972; Jones, 1998) ezen a kategórián belül pedig az egyfajta szisztematikus rendszert felmutató opuszok (Matyssek, 1989; Allioni, 1989; Gillies, 2017). Legalább ilyen fontosak azok a leíró, azaz *deskriptív* jellegű tanulmányok, amelyek empirikus kutatást foglalnak össze: mint például Andres (2002), Abúin Gonzalez (2012), Dam (2004a, 2004b, 2021) és Chen (2016, 2017a, 2017b, 2021) kutatásai. Említést érdemelnek a konszekutív mód, ezen belül a jegyzeteléstechika oktatásával foglalkozó művek is, köztük különösen Ilg – Lambert (1996), Láng (2002), Setton – Dawrant (2016) valamint Gillies (2017).

A jegyzeteléstechika két legnagyobb kérdése – így a legtöbb kutatás is ezt kísérli meg felderíteni – hogy milyen formában (egész szó, rövidítés stb.) illetve milyen nyelven – forrásnyelv (FNY) vs. cél nyelv (CNY), anyanyelv (A) vs. legerősebb idegen nyelv (B nyelv), vegyes, illetve egyéb? – jegyzetelnek a tolmácsok. Az eddigi kutatások eredményeit e két témában a későbbiekben, a kérdőívre adott válaszok elemzésénél a releváns kérdésekre vonatkozóan tárgyaljuk.

Résztevők

Jelen kutatás apropóját egy, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) Idegen Nyelvi Központja által szervezett jegyzeteléstechikai Fordító-Tolmács Workshop (Fo-To-Shop)¹ adta, amit e tanulmány szerzője tartott a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesület (MFTE) tagságának, az Egyesület önképző tevékenységének egyik állomásaként. A kérdőívet azzal a céllal állítottam össze, hogy a workshopon résztvevők preferenciáit felmérjem, és a workshopon készített jegyzeteket a válaszokkal összevegyem. A workshopot követően mindössze két jegyzet és felvétel jutott el hozzám (a tolmácsoláskutatás nehézségei ismét beigazolódtak), a kérdőívet ugyanakkor a résztvevők többsége (21 fő) kitöltötte. A második fázisban a kérdőívet a BME TFK-n tolmácsolást oktató kollégák, valamint az itt zajló képzéseken tolmácsvégzettséget szerzett korábbi hallgatóknak küldtük ki, és összesen 31 fő töltötte ki.

Módszerek

A kismintás kutatásban kérdőíves módszert alkalmaztunk; a kérdőív zárt és nyitott kérdéseket tartalmazott, amelyben a jegyzetelés során rögzített formákra (egész szó, rövidítés, szimbólum, rajz), illetve nyelvi preferenciákra (FNY, CNY, A, B, vegyes jegyzetnyelv vagy egyéb) kérdeztünk rá, tehát a cél itt a korábbi kutatásokból már ismert eredmények megerősítése (vagy cáfolata) volt. Összesen 11 kérdésre kellett válaszolni, ebből 5 kérdésnél lehetett hosszú szöveges megjegyzést írni; a válaszadók jellemzően éltek is ezzel a lehetőséggel.

¹ Fordító-tolmács workshop, a BME Idegen Nyelvi Központja által szervezett mesterkurzus-sorozat (ld. www.tfk.bem.hu)

A kutatás korlátai

A kérdőív ugyan anonim volt, de a személyes ismeretség miatt nem zárható ki, hogy néhány válaszadót befolyásolt a kutatóhoz fűződő kapcsolata (egyesületi tagtárs, oktató kolléga, volt hallgató stb.) (Gile, 1998). Probléma lehet az is, hogy az alanyok többsége eltérő szakterületen, eltérő tapasztalattal, más és más kontextusban dolgozik, emiatt a válaszok összevethetősége sérül. Nyilvánvalóan kicsi a minta, ezért reprezentativitásról eleve nem beszélhetünk, de ezen a tudományterületen minden kismintás felmérés hozzátesz egy kis darabot a nagy képhez (Gile, 2022). A kísérlettel nem kiegészített kérdőíves módszernek hátránya a szubjektivitás: a tolmács gyakran maga sincs tisztában azzal, hogy valójában hogyan jegyzetel, csak benyomásokra támaszkodik. Ha a tolmács szubjektív meglátásait összevetnénk valós jegyzeteivel, és lehetőséget adnánk retrospektív reflektálásra, sokkal pontosabb képet kaphatnánk. További nehézséget okoz, hogy kérdőíves módszernél azt sem tudjuk megítélni, mennyi időt szánt a kitöltésre a válaszadó, mennyire gondolta át a válaszokat (Garcia, 2015:543).

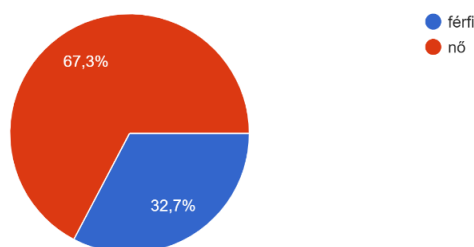
A fenti korlátokat figyelembe véve az eredmények nem általánosíthatók, de támpontot adhatnak megfelelő hipotézisek igazolásához, vagy egy komplexebb kutatásban újabb hipotézisek megfogalmazásához.

Eredmények

Nemek megoszlása

A minta bemutatásához rákérdeztünk a nemi megoszlásra: a kérdőívet kitöltők kétharmada nő, egyharmada férfi volt, ez valamivel jobb arány, mint amit a tolmácspiacon általában látunk (az MFTE-tagságban az arány 80-20%; hasonló arányt mutatnak a nemzetközi trendek is, pl. AIIC, 2019).

1. ábra. Nemek megoszlása

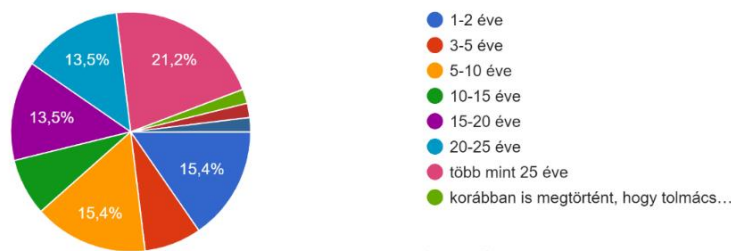

Tolmácsolási tapasztalat

A megkérdezettek között nem szerepelt tolmácshallgató; az MFTE-tagság jelentős többsége tolmácsvégzettséggel rendelkezik, és/vagy több éves, sőt több évtizedes tapasztalattal, tehát professzionális tolmácsnak tekinthető. A kérdőívet kitöltők másik csoportja a BME TFK-n végzett, vagy az egyetemi képzésben tolmácsolást oktató kollégák közül került ki, tehát a kutatásba bevont célcsoport minden tagja végzett és/vagy tapasztalt tolmácsnak minősíthető.

A megkérdezettek mintegy fele (48,2%) 15 évnél régebb óta tolmácsol, a mintában résztvevők egyharmada (33,6%) 20 évnél is régebben kezdte a szakmát. Összességében 37 fő (71%) dolgozik 5 évnél régebb óta, és csak 15 fő (29%) végzett az elmúlt néhány (1-5) évben. Az adatot nem szolgáltatató, csak szöveges választ adókat ez utóbbi kategóriába soroltuk.

2. ábra. Tolmácsolási tapasztalat

Munkanyelvek

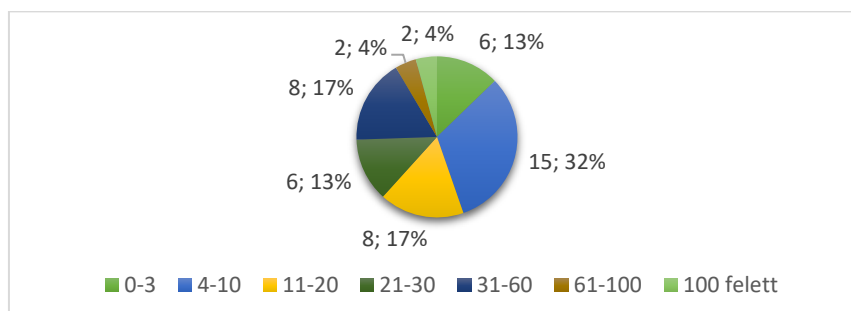
A munkanyelvek tekintetében az angol – ahogy a nyelvi közvetítői piacon is – vezető szerepet tölt be. Az 52 válaszadóból 31 fő (59,6%) nyelvkombinációjában szerepel az **angol** (EN), ebből 13 főnél egy másik C nyelv mellett B nyelvként, 11 főnél C nyelv hiányában szintén B nyelvként, tehát az angolt legerősebb idegen nyelvként használók száma 24 fő, az angolt C nyelvként használók száma pedig 7 (a kérdésre adott 52 válasz közül kettő értelmezhetetlen volt, valószínűleg félreértették a kérdést). A válaszadók közül 11 fő (21%) jelölte meg a **német** (DE) nyelvet B vagy C nyelvnek, mindössze egy fő jelezte, hogy csak némettel dolgozik a piacon; ugyanígy 11 fő (21%) használja a **franciát** (FR) B vagy C nyelvként; 2 fő dolgozik kizárólag franciával, tehát a mintában a német és a francia arányaiban nagyon hasonló szerepet tölt be. A **spanyol** (ES) 6 fő (11,5%) nyelvkombinációjában szerepel, ebből csak ketten használják B nyelvként; 5 fő (9,6%) jelölte meg az **olaszt** (IT) (ebből 2 fő B nyelvként használja); 4 fő (7%) képviselte az **oroszt** (RU), és mind a 4 válaszadónak B nyelve az orosz.

A ritka nyelveket kivétel nélkül az MFTE-tagság szolgáltatta (portugál, finn, szerb, horvát, bosnyák, cseh, szlovák, bolgár, román, héber, kínai és arab), a fentiekben megjelölt főbb nyelvek (EN, DE, FR, IT, ES, RU) számát pedig a BME TFK végzettjei gyarapították (ezeken a nyelveken kínál az intézmény tolmácsolást).

Konzekutív megbízások száma

Nagyon érdekes eredményeket hozott a konzekutív megbízások számát firtató kérdés. Az 3. ábra alapján elmondható, hogy néhány „nagyiparos” profit leszámítva éves szinten viszonylag alacsony a konzekutív megbízások száma: 29 fő (55%) esetében évi 4 és 20 nap közötti alkalommal jut nekik követő tolmácsolási megbízás. Ez összhangban áll a szerző saját tapasztalatával, és az AIIC (2016) által is detektált trendekkel, hogy folyamatosan csökken a konzekutív, különösen a hosszú szakaszos konzekutív szerepe a nyelvi közvetítői piacokon. A folyamat alakulásában szerepe van még a technikai fejlődésnek, hiszen az egyes online platformok használata (Zoom, KUDO, Jitsy, Interprefy stb. tolmácsfunkcióval), vagy a konzekutív és szinkron mód vegyítésére szolgáló technológiai lehetőségek (SimConsec, Orlando, 2014) révén még kevesebb klasszikus konzekutív megbízásra van szükség.

3. ábra. Konzekutív megbízások száma (nap/év; százalékos megoszlás)

Jelentősen torzította (volna) a képet egy bizonyos válaszadó adata, ő 360-ban jelölte meg az évi konszekutív megbízások számát, ami a B nyelvet látva (kínai) talán nem is túlzás. (A legmagasabb értéket [360 nap], illetve a legalacsonyabbat [1 nap] nem számoltam.) Az mindenesetre jól látszik a mintán, hogy minél több éve dolgozik egy tolmács a piacon, annál több a konszekutív megbízása, és a ritka nyelveken tolmácsoló kollégák is nagyobb eséllyel számíthatnak konszekutív munkákra. Megjegyzendő, hogy más tolmácsolási módban végzett megbízások számát [pl. szinkron]t ebben a felmérésben nem vizsgáltuk.

Hosszú szakaszos konszekutív megbízások száma

Sokkal izgalmasabb volt azt megnézni, hogy a konszekutív megbízások hány százaléka hosszú szakaszos. A megadott számok középértékét véve (10-20 esetén 15-tel számolva, 1 esetén 1,5-tel) az 52 alany összesen 1067,7 napra becsülte éves szinten a konszekutív munkák számát, (ennek átlaga 20,5 nap), de nyilvánvalóan nagy a szórás: van, aki 180 napot dolgozik, és sokan vannak, akik csak évi 1-2 napot. A legmagasabb értéket (360 nap) illetve a legalacsonyabbat (1 nap) itt sem számoltuk. Szembetűnő viszont, hogy milyen sokan egyáltalán nem találkoznak hosszú szakaszos konszekutív megbízással: a megkérdezettek 18 százalékánál egyáltalán nincs ilyen munka, 18 százalékuknál pedig csak elvétve (évi 1 vagy 2 nap). A számadatok alapján el lehet gondolkodni, hogy vajon érdemes-e ennyi energiát fektetni a konszekutív oktatásába, vagy talán jobban meg kellene osztani a képzésben az időt más módok között (blatt, tárgyalás stb.).

Konszekutív megbízás esetén szokott jegyzetelni?

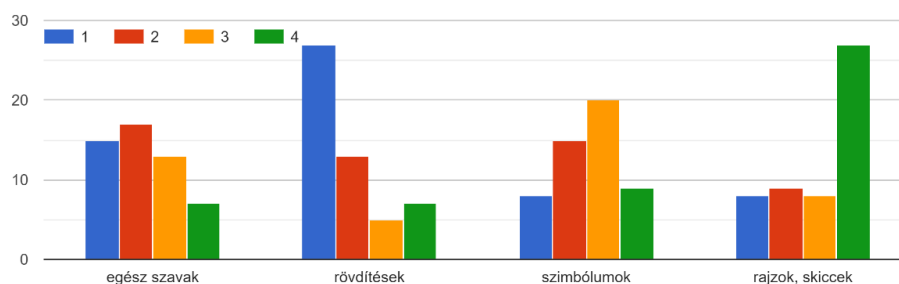
A kérdésre a megkérdezettek 86,5 százaléka jelezte, hogy szokott jegyzetelni konszekutív tolmácsolás során. Mindössze 8 fő (13,5%) nyilatkozott úgy, hogy nem jegyzetel; ezek fele (4 fő) nem tanult jegyzetelni, a másik fele (4 fő) pedig nem szokott jegyzetelni, inkább csak neveket, számokat ír le. Megjegyzésben hárman jelezték, hogy rövid szakaszos konszekutív munkát végeznek, ezért nincs szükségük jegyzetekre. Az adatok korrelálnak a hosszú szakaszos konszekutív megbízások számával: a jegyzetelésre „nem” választ adók esetében jellemzően 0, de maximum évi 5 alkalom a hosszú szakaszos konszekutív megbízások száma.

A jegyzetek formája

Ebben a kérdésben a jegyzetek formájára vonatkozó preferenciákat szerettük volna feltérképezni, és megnézni, hogy a szűk mintában kapott válaszok korrelálnak-e az eddigi kutatások eredményeivel. A legfrissebb empirikus kutatások (Zhan, 2019; Dam, 2021:234; Chen, 2021:9; Hanusiak, 2021:56) megerősítik a korábbi empirikus vizsgálatok eredményeit (Dam, 2004a; Szabó, 2006) melyek szerint a nyelvi elemek (egész szavak, rövidítések) szinte minden esetben hangsúlyosabbak, mint a szimbólumok. Chen legfrissebb kutatásában (amely az eddigi legnagyobb tolmácspopulációt vizsgálja kísérleti eszközökkel, összesen 44 főt két nyelvi irányban) ez az arány angol-kínai viszonylatban 4:1-hez, míg kínai-angol viszonylatban 3:1-hez; tehát jelentősen több a nyelvi, mint a nem nyelvi elem (Chen, 2021:9). Dam szintén 2021-ben publikált kutatása is a nyelvi elemek 2:1-hez túlsúlyát mutatta, a nyelvi elemek 64%-ot, a szimbólumok, rajzok összességében 36%-ot tettek ki (Dam, 2021:234).

Jelen minikutatás válaszadói a 4. ábrán szabad szemmel is láthatóan ugyancsak a nyelvi elemeket részesítik előnyben.

4. ábra. A jegyzetek formája

Jelmagyarázat: A leggyakrabban használt elem az 1 (kék), a legkevésbé gyakori a 4 (zöld)

A rövidítéseket 27 fő (51,9%) tette első helyre, tehát a válaszadók több mint fele úgy érzékeli, hogy ezt a formát használja a legtöbbször a jegyzetben. Egész szavakat 15 fő (28,8%) részesít előnyben. Érdekes, hogy 8 főnél a szimbólumok állnak első helyen, és 7 főnél a rajzok. Ha azonban az 1. és 2. helyeket együtt vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a nyelvi elemek – egész szó (61,5%); rövidítés (76,9%) – sokkal hangsúlyosabbak, mint a nem nyelvi elemek: szimbólumok (44%); rajzok (32%); a nyelvi elemek aránya (átlagban 66,8) a nem nyelvi elemekhez (37%) képest 2:1-hez, azaz nagyjából megegyezik Dam (2021) kutatási eredményeivel. Fontos megjegyezni, hogy a rajz kategóriabeemelése a kérdőívbe torzíthatott az arányokon: ha nem kérdeztem volna rá, talán sokan meg sem említik (tisztázást kíván az is, hogy mi a különbség egy rajz és egy szimbólum között). Ha tehát a rajz opciót kivettük volna a lehetőségek közül, még nagyobb lett volna a nyelvi elemek túlsúlya.

Egyéb jegyzetelési preferenciák

Az alábbi kérdésekben a válaszadóknak egy ötfokú skálán (1=nem, 5=igen) kellett értékelniük egyes jegyzetelési preferenciákra vonatkozó állításokat.

A jegyzetek részletessége

A válaszadóknak csak elenyésző hányada igyekszik nagyon részletes jegyzeteket készíteni. 13% jelölte meg az ötös számot és ugyanennyi az 1-es számot, tehát ha ezt a két, egymást kiegyenlítő végértéket nem számítjuk, a többség közepes mennyiségű jegyzetet készít. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az alanyok többsége rövid szakaszos konzekutív megbízások során nem jegyzetel, ahol a memória tehermentesítése nem olyan fontos szempont, és valóban csak a lényegesebb információkat érdemes papírra vetni. Megnéztük, hogy a gyakran tolmácsoló válaszadók (évi 50 megbízás felett, összesen 11 fő) kevesebb vagy több jegyzetet készítenek, de ezen a kis mintán nem találtunk bizonyítható összefüggést: a 11 fő 2,9-es átlagot produkált; van köztük ilyen is, olyan is (tehát itt is érvényesülni látszik a sokat hangoztatott egyéni preferencia). Az látszik, hogy aki nem részesült képzésben, hajlamosabb csak neveket és számokat papírra vetni (5-ből átlagosan 3,75).

A margó használata

A válaszadók 2,78 százaléka használja a margót; itt ugyanakkor elenyésző a középmezőny aránya: 13 fő mindig használja, 17 pedig soha. Noha több volt a margót nem használók között az, aki nem vett részt képzésben (nyolcból hat fő), de jócskán volt olyan is közöttük, aki nem képzésen tanulta, mégis használja a margót.

Stresszes helyzetek

A kérdőívben arra is rákérdeztünk, hogy stresszes helyzetben mennyire tudják alkalmazni a megtanult, vagy egyénileg kialakított jegyzeteléstechnikát. A stressz hatását a szinkrontolmácsolásra többen vizsgálták – ezeket remekül foglalja össze Gumul (2021) – pedig konszekutívban is érdemes lenne kutatni ezt a területet is, hiszen jellemző a tolmácsokra, hogy stresszes konszekutív munka esetén szétesnek a jegyzetek, és jellemzően többet ír le a tolmács. Az a feltételezés, hogy minél tapasztaltabb a tolmács, annál kevésbé torzulnak a jegyzetek stresszes helyzetben. A témában már készült empirikus kutatás (Walczyński, 2019), amely sajnos éppen azt az aspektust nem vizsgálja, hogy a stressz rontja-e a jegyzetek minőségét.

Az 52 megkérdezett alany 3,01-es átlagot produkált, tehát ez a szűk tolmácspopuláció összességében közepesen jegyzetel stresszes helyzetben. Nem sokkal jobb átlagot tudott felmutatni a kimondottan tapasztaltak (10-25+ év) köre sem; itt is csak 3,32 volt az átlagérték. Arra a kérdésre, hogy a jegyzeteiből egy hét múlva is ugyanolyan jól tudna-e jegyzetelni, a megkérdezettek többsége nemmel válaszolt (17 fő 1-t adott, 16 fő pedig 2-re értékelte az állítását, tehát alig boldogulna később a jegyzeteiből). Mindössze 3 fő tudna tolmácsolni ugyanolyan színvonalon egy hét elteltével (mindhárman a 15-20 éve tolmácsolók kategóriájába tartoznak); érdekes módon a háromból kettő nem tanult jegyzetelni, és általában csak neveket, számokat ír le. A megjegyzések között viszont az egyik alany fontosnak tartotta kiemelni, hogy „10 perc múlva sem tudnék a jegyzeteimből tolmácsolni,”, míg egy másik kolléga azt tartotta említésre méltónak, hogy „a jegyzeteket tolmácsolás után meg kell semmisíteni, titoktartás alá tartoznak.”

Milyen nyelven szokott jegyzetelni?

A jegyzetnyelvre vonatkozó elemnél nagyon fontos volt a kérdésfeltevés mikéntje. Azt a kérdést, hogy milyen nyelven érdemes jegyzetelni, kezdetben csak egyféleképpen tették fel: forrásnyelven (FNY) vagy célnyelven (CNY)? Mindkét elképzelésnek voltak támogatói (ld. erről részletesen a jelen szerző friss összefoglalásait (Szabó, 2021; 2022). Új szempontot hozott be Dam 2004-ben megjelent tanulmánya: a dán kutató azt figyelte meg, hogy az általa vizsgált nyelvpárok (dán és spanyol) esetében a tolmácsok az erősebb nyelvüket, tehát az anyanyelvüket (A nyelv) részesítették előnyben. Saját kísérletének megismételt (replikált), több nyelvpárt és alanyt bevonó kutatásában Dam (2021) megerősítette korábbi eredményeit, tehát a kérdést nemcsak a FNY vs. CNY vonatkozásában lehet feltenni, hanem A vs. B (esetleg C) nyelv vonatkozásában is. Eltérő eredményre jutott jelen szerző doktori kutatása során (Szabó, 2005; 2006); itt az eredmények azt mutatták, hogy a morfológiailag sokkal komplexebb magyar nyelv helyett jellemzően az angol nyelv dominált a tolmácsok jegyzeteiben; tehát a nyelvkombináció jellege, illetve a morfológiai komplexitás is szempont lehet a jegyzetek nyelvének megválasztásában.

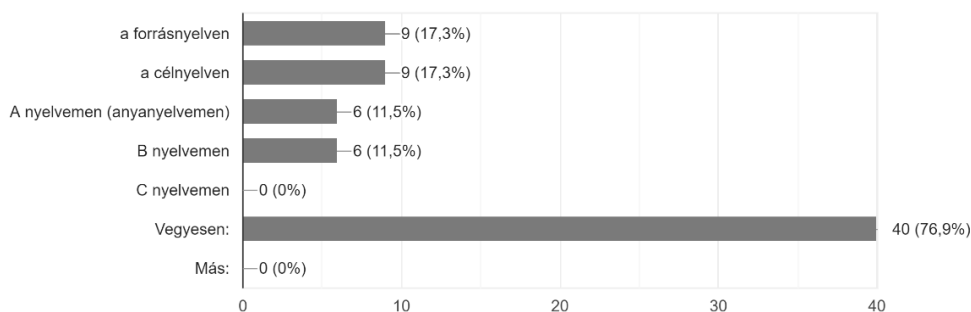
Ebben a felmérésben a választható opciók mellett (FNY, CNY, A, B, vegyes és egyéb) a válaszadóknak indokolniuk is kellett választásukat, s nagyon érdekes válaszok érkeztek.

Ahogy az várható volt, a tolmácsok többsége (80%) vegyes nyelven jegyzetel. Mindössze 5 fő jelezte, hogy a CNY-et részesíti előnyben (5-ből 4 tapasztalt tolmács [20-25 vagy a 25+ év]; az ötödik 5-10 év közötti tapasztalattal rendelkezik, de relatíve magas (60) az éves konszekutív megbízásainak száma, ebből 10 hosszú szakaszos). A CNY-et megjelölők között indoklásul szerepelnek az alábbiak: „ez megszokás kérdése”, „a célnyelvi jegyzetelést tartom praktikusnak, mert könnyebb a tolmácsolás során és gyorsabb”, illetve „az egyetemen is így tanultam a jegyzetelést, és mindig is sokat segített, ha már eleve a célnyelven jegyzeteltem, tolmácsolás közben kevesebbet kell gondolkodni már”. Ez összhangban van a szakirodalom megállapításaival, mely szerint egyrészt sokat számít, hogy kit hogyan tanítottak; pl. ha CNY-re trenírozták, akkor később nagyon nehéz átállni valami másra (Gile, 2022). Másrészt, minél

tapasztaltabb a tolmács, annál több energiát (kapacitást) tud átcsoportosítani a kódváltásra, s már nem kell minden energiájával a bejövő üzenetre és elemzésre fókuszálnia. Tehát tapasztaltabbak között gyakoribb a CNY-i irány, mert jobb a kapacitásmenedzsment – az AIIC ajánlása (1994:21) is így szól: „CNY-i jegyzet, ahol lehetséges, FNY-i ahol muszáj²”. Érdekes, hogy ezt az összefüggést milyen sok tolmács felismeri; az indoklás rubrikában a nyitott kérdés ellenére is 15 fő jelezte, hogy a FNY-en jegyzetel, és csak akkor tér át a CNY-re, ha nem gyors a tempó, vagy könnyű a szöveg, ergo, ha marad kapacitása a kódváltásra. Ez a tudatosság elsősorban azok körében tapintható ki, akik képzésen tanulták a jegyzetelést, és/vagy régóta vannak a piacon. Akik nem jártak képzésre, azok közül több olyan indoklás is szerepelt, ami a tudatosságnak egy alacsonyabb fokát jelzi: „ez nálam szokás dolga”, „ez automatikus”, „ami éppen jön”, vagy „ahogy eszembe jut”.

A már fent idézett tanulmányban (Szabó, 2006) azt az eredményt kaptuk, hogy a magyar-angol nyelvpár esetén a tolmácsolási iránytól függetlenül jellemzően B nyelven jegyzetelnek a tolmácsok, hiszen az angol rövidebb, gazdaságosabb. Ezt a feltevést ugyanakkor ez a felmérés nem erősítette meg: mindössze 6 fő jelezte, hogy a B nyelven jegyzetel, igaz, a válaszadók mindegyike angol B-vel dolgozik. Mindenképpen érdemes ezt a kérdést úgy megvizsgálni, hogy elemezzük hozzá a tolmácsok jegyzeteit, mert nagy különbség lehet a vélt és valós adatok között.

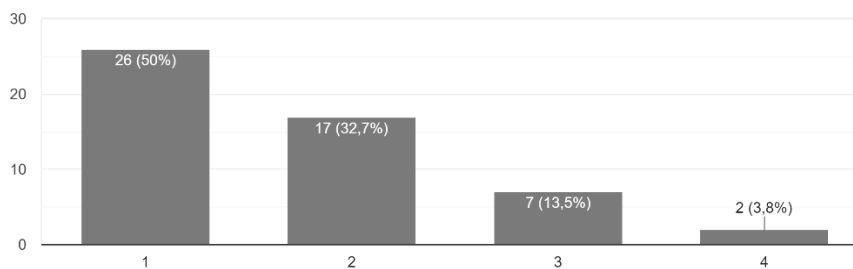
5. ábra. A jegyzetek nyelve

Milyen gyakran fordul elő, hogy C nyelven jegyzetel le valamit?

Többen végeztek kutatást ebben a témában (pl. Baselli, 2012; Błaszczyk – Hanusiak, 2010); és többnyelvűség esetén relatíve gyakran fordul elő, hogy a tolmács a C nyelven jegyez le valamit, ha az gyorsabb, egyszerűbb vagy kézenfekvőbb. Mivel a mintában nemcsak konferenciatolmácsok szerepelnek, hanem egy B nyelvvvel dolgozó tolmácsok is, itt is csak a tendenciát érdemes nézni: a mintában pontosan 50% azoknak az aránya, akik alkalomadtán C nyelvüket is használják jegyzeteléskor.

6. ábra. C nyelv a jegyzetekben

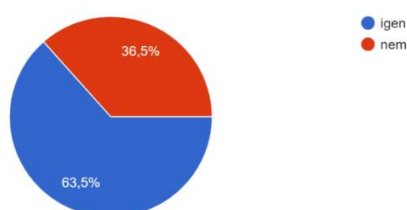

² TL where possible, SL where necessary

Tanult jegyzeteléstéchnikát?

A megkérdezettek 63,5 százaléka tanult jegyzeteléstéchnikát, és az adatokból az látszik, hogy jellemzően a 20-25, illetve a 25 évnél régebb óta tolmácsoló válaszadók nagyobb hányada nem tanult jegyzetelni. (A nemmel válaszoló 19 főből 11 fő tartozik ez utóbbi két kategóriába (15-20, illetve 25+), de a jegyzeteléstéchnikát nem tanultak között jelentős az a csoport is, aki 10-15, vagy 15-20 éve tolmácsol (7 fő). Az eredmény nem meglepő, hiszen sokan, akik ma a szakma „öregjei” közé tartoznak, nem képzés keretein belül sajátították el a tolmácsolás alapjait; azok viszont, akik a BME TFK képzéseinek végzetek az utolsó 10 évben, mind kaptak jegyzeteléstéchnikai képzést a konzekutív stúdium részeként.

7. ábra. Tanult jegyzeteléstéchnikát?

Összegzés

A tanulmány egy kismintás empirikus kutatást mutat be, amely kérdőíves módszer segítségével vizsgálta 52 válaszadó (végzettséggel és több-kevesebb tapasztalattal rendelkező, tehát professzionálisnak minősíthető tolmács) konzekutív jegyzetelési preferenciáit. Jelen minikutatás csupán a válaszadók szubjektív benyomásaira, önbevallására támaszkodott, azok konzekutív jegyzeteit nem vizsgálta.

A válaszadók nyelvi összetételében az angol dominál: 52-ből 31 főnek (59,6%) szerepel a nyelvkombinációjában. Ezt követi a német és a francia (21-21%), majd a spanyol (11%), az olasz (9,6%) és az orosz (7%). A kérdőív alátámasztotta azt a globálisan is jól detektálható tendenciát, hogy egyre kevesebb a konzekutív megbízás, ezen belül pedig a hosszú szakaszos követő tolmácsolás: a válaszadók 55% -a követő tolmácsolás módban évente csupán 4-20 napot dolgozik; a hosszú szakaszos konzekutív megbízások aránya még alacsonyabb: a megkérdezettek 18 százalékánál egyáltalán nincs ilyen munka, 18 százalékuknál pedig csak elvétve (évi 1 vagy 2 nap).

A kérdőívben arra is választ kerestünk, hogy a jegyzetek mely formáját (egész szavak, rövidítések, szimbólumok, rajzok) részesítik előnyben. Az eredmények korrelálnak korábbi empirikus kutatási eredményekkel; e felmérés szerint is a tolmácsok kétszer annyi nyelvi elemet (egész szót, rövidítést) használnak, mint szimbólumot vagy rajzot. Rákérdeztünk a nyelvi preferenciákra is: a megkérdezettek 80 százaléka vegyes nyelven jegyzetel: az 52 válaszadóból nagyon sokan adták jelét a tudatos jegyzetnyelv használatának: a nyitott kérdés ellenére 15 fő jelezte, hogy alapvetően forrásnyelven jegyzetel, és csak akkor tér át a célnyelvre, ha nem gyors a tempó, vagy könnyű a szöveg, azaz, ha marad kapacitása a kódváltásra. Az angol B nyelvesek körében többen is felhívták a figyelmet az angol nyelv gazdaságosságára, de a válaszadók többségénél a FNY/CNY dichotómia sokkal hangsúlyosabb, mint az A vs. B megkülönböztetés. A tolmácsok nyelvi preferenciát kiegészítő indoklásából az látszik, hogy a többség tudatos kapacitásmenedzsmenttel jegyzetel. Az, hogy a jegyzeteléstéchnika egyéni, sokszor már-már esetleges, ebből a felmérésből is látszik, de pontosabb következtetéseket egy olyan komplex kutatásból lehetne levonni, amelyben a válaszadók szubjektív benyomásai mellett objektív adatokat is vizsgálunk (azaz magukat a jegyzeteket), s amelyek elemzését retrospektív reflexiók (pl. interjúk) segítségével pontosítjuk.

Hivatkozások

- Abuín González, M. (2012): The language of consecutive interpreters' notes: Differences across levels of expertise. *Interpreting* 14/3. 55–72 <https://doi.org/10.1075/intp.14.1.03abu>
- Ahrens, B. (2015): Note-taking. In: Pöchhacker, F. (ed.): *Routledge Encyclopaedia of Interpreting Studies*. 283–286
- Ahrens, B., – Orlando, M. (2021): Note-taking for consecutive conference interpreting. In: *The Routledge Handbook of Conference Interpreting*. Routledge. 34–48 <https://doi.org/10.4324/9780429297878-5>
- AIIC (International Association of Conference Interpreters). (1994). Interpreter Training Workshop, Poznan, April 8–10, 1994. Geneva: AIIC
- Allioni, S. (1989): Towards a grammar of consecutive interpretation. *The theoretical and practical aspects of teaching conference interpretation*. 191–197
- Andres, D. (2002): *Konsequitvdolmetschen und Notation*. Frankfurt: P. Lang
- Andres, D. (2015): Consecutive interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.): *Routledge Encyclopaedia of Interpreting Studies*. Routledge, 84–87
- Baselli, V. (2012): Which language do interpreters use in Consecutive Interpreting? *Advanced Research in Scientific Areas*. 2012. december 3–7.
- Becker, W. (1972): *Notizentechnik*. Germersheim: BBK Gesellschaft für moderne Sprachen.
- Błaszczak P. – Hanusiak D. (2010): The Choice of Language for Note-taking for Consecutive Interpreting: A Polish Perspective. In: *MikaEL Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies 4*.
- Chen, S. (2016): Note-taking in consecutive interpreting: A review with special focus on Chinese and English literature. *The Journal of Specialised Translation* 26/1. 151–171
- Chen, S. (2017a): Note-taking in consecutive interpreting: New data from pen recording. *Translation & Interpreting* 9/1. 4–23. DOI: <https://doi.org/10.12807/ti.109201.2017.a02>
- Chen, S. (2017b): *Exploring the process of note-taking and consecutive interpreting: A pen-eye-voice approach towards cognitive load*. Kiadatlan doktori disszertáció.
- Chen, S. (2021): The process and product of note-taking and consecutive interpreting: empirical data from professionals and students. *Perspectives*. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2021.1909626>
- Dam, H. V. (2004a): Interpreters' notes: On the choice of form and language. In: Hansen, G. – Malmkjær, K. – Gile, D. (eds): *Claims, changes and challenges in Translation Studies*. John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia. 251–261. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.50.21dam>
- Dam, H. V. (2004b): Interpreters' notes: on the choice of language. *Interpreting*. 6/1. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.6.1.03dam>
- Dam, H. V. (2021): From controversy to complexity: Replicating research and extending the evidence on language choice in note-taking for consecutive interpreting. *Interpreting*. 23/2. 222–244 DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.00062.dam>
- Dingfelder, S. M. (2014): The theory and practice of teaching note-taking. In: Andres, D. – Behr, M. (eds) *To Know How to Suggest...: Approaches to Teaching Conference Interpreting*. (Vol. 16). Frank & Timme: Berlin. 145–166
- García B. O. (2015): Survey Research on Quality Expectations in Interpreting: The Effect of Method of Administration on Subjects' Response Rate. *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*. 60/3. 542–556
- Gile, D. (1995/2009): *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. DOI: [https://doi.org/10.1075/btl.8\(1st\)](https://doi.org/10.1075/btl.8(1st))
- Gile, D. (1998): Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target*. 10/1. 69–93. DOI: https://doi.org/10.1075/target_10.1_04gil
- Gile, D. (2022): *CIRIN Bulletin* 63. 28
- Gillies, A. (2017): *Note-taking for consecutive interpreting: A short course* (2nd ed.) Routledge: London. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315648996>
- Gumul, E. (2021). Reporting stress in simultaneous interpreting. The analysis of trainee interpreters' retrospective reports and outputs. *Onomázein. Journal of linguistics, philology and translation*. Special Issue 8. 16–42 DOI: <https://doi.org/10.7764/onomazein.ne8.04>
- Hale, S. – Napier, J. (2013): *Research methods in interpreting: A practical resource*. A&C Black.
- Hanusiak, D. (2021): The choice of language for note-taking for the purposes of consecutive interpreting: an English-Polish case study. *Między Oryginałem a Przekładem*. 27/4. (54). 51–61 DOI: <https://doi.org/10.12797/MOaP.27.2021.54.03>
- Herbert, J. (1952): *The interpreter's handbook: How to become a conference interpreter*. Genève: Librairie de l'Universit.

- Ilg, G., –Lambert, S. (1996): Teaching Consecutive Interpreting. *Interpreting*. 1/1. 69–99 DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.1.1.05ilg>.
- Jones, R. (2002): *Conference interpreting explained* (rev. ed.). Manchester: UK/Northampton, MA: St Jerome Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.3.2.05mac>
- Károly, K. (2022): A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy, K. – Robin, E. – Seidl-Péché, O. (eds) (2022): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásának módszertanába*. Budapest. (előkészületben).
- Láng, Zs. G. (2002): *Tolmácsolás felsőfokon: a hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Matyssek, H. (1989): *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher*. Heidelberg: Groos.
- Orlando, M. (2014): A study on the amenability of digital pen technology in a hybrid mode of interpreting: Consecutive with notes. *Translation & Interpreting*. 6/2. 39-54
- Rozan, J.F. (1956): *La prise de notes en interprétation consécutive*. Genève: Georg.
- Setton, R. – Dawrant, A. (2016): *Conference Interpreting: A Trainer's Guide*. 121. Amsterdam: John Benjamins.
- Szabó, Cs. (2005): *Note-taking Techniques and Strategies in Consecutive Interpreting: An Empirical Investigation of the Choice of Language, Choice of Form and Means of Compression*. Pécs: Kiadatlan doktori disszertáció.
- Szabó, Cs. (2006): Language choice in note-taking for consecutive interpreting. *Interpreting* 8/2. 129–147 DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.8.2.02sza>
- Szabó Cs. (2020): Empirikus kutatások és gyakorlati tapasztalatok a konzekutív jegyzeteléstechikában. *Fordítástudomány* 22/1. 86–104 <https://doi.org/10.35924/fordtud.22.1.6>
- Szabó, Cs. (2021): Revisiting Consecutive Note-Taking: What, How, and in What Language? *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. 18/1. 107-124. DOI: <https://doi.org/10.4312/elope.18.1.107-124>
- Walczyński, M. (2019): The role of note-taking in coping with stress. In: Maliszewski, J. – Czesłochowskiej, W. P. (eds.). *Between Literary and Specialised Translation: Commonalities and Differences*. Warsaw: Wydawnictwo Politechniki Czesłochowskiej.
- Zhan, C. (2019): Language Choice in Note-taking for C-E Consecutive Interpreting – an Empirical Study on Trainee Interpreters in China's Mainland and Taiwan. *Journal of Education and Culture Studies*. 3/4. 457-467. DOI: <http://dx.doi.org/10.22158/jecs.v3n4p457>

Internetes hivatkozások

- AIIC (2016). Practical guide for professional conference interpreters. [Microsoft Word - Document1 \(aiic.org\)](#)
- AIIC (2019). Women take the mic in conference interpreting. https://aiic.org/document/311/AIICBlog_Jun2019_HICKEY_Women_take_the_mic_in_CI_EN.pdf%20ri%20click%20and%20Copy%20Link%20Location